

DOI 10.32782/city-development.2024.2-7

УДК 35.078.5:355.1-057.36(477)

РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: УПРАВЛІНСЬКІ ТА ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

Єгоричева Світлана Борисівна

доктор економічних наук, професор

Національний університет

«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7829-7073>

Лахижа Микола Іванович

доктор наук з державного управління, професор

Національний університет

«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8676-4578>

Анотація. За останнє десятиліття ветерани війни стали і залишатимуться вагомою частиною українського суспільства, яка потребує його підтримки і всебічної допомоги. Доведено, що процес реінтеграції, включаючи всі попередні форми взаємодії держави і ветеранів (правовий захист, соціальна допомога, адаптація тощо) є ширшим за змістом і точніше відображає сучасні потреби як ветеранів, так і суспільства. Відзначено, що для реалізації саме такої ветеранської політики недостатньо формування вертикалі виконавчих органів, необхідно створення складної управлінської структури, включаючи органи місцевого самоврядування. На прикладі запровадження проєктів із супроводження ветеранів засвідчено певну хаотичність реформ. Наголошено на важливості економічної підтримки ветеранів у плані пошуку роботи, перекваліфікації та відкриття власного бізнесу. Надано розширене трактування безбар'єрності у сфері реінтеграції ветеранів.

Ключові слова: ветерани війни, реінтеграція, інституційне забезпечення, економічні заходи, публічне управління, Україна.

Актуальність проблеми. Питання підтримки ветеранів війни до недавнього часу розглядалося в Україні, насамперед, з точки зору соціального захисту учасників війн, що велися Радянським Союзом, які переважно вже були пенсіонерами. Ця проблематика набула нового значення і змісту з 2014 року та суттєво актуалізувалося після початку у 2022 році повномасштабного воєнного вторгнення. Сьогодні мова йде, передусім, про реінтеграцію – забезпечення можливостей для ветеранів війни повернутися до повноцінного життя, що значно розширює коло питань, які потребують вирішення. Крім того, передбачаються широкі заходи соціальної підтримки сімей учасників воєнних дій. Перехід ветеранів до цивільного життя розглядається як глибока особиста трансформація, що вимагає підтримки суспільства, використання значних ресурсів, встановлення чітких правових норм та досягнення максимальної координації дій у публічному управлінні цими процесами. Ключовими залишаються економічні, соціальні, психологічні аспекти роботи з вете-

ранами, але в її процесі виникають інституційні, кадрові, управлінські та інші проблеми держави і суспільства, що дозволяє констатувати комплексний характер питання, що досліджується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика захисту прав ветеранів війни та їхньої соціальної адаптації вже стала предметом дослідження вітчизняних учених. Серед інших, варто виділити дисертаційне дослідження Є. Гордієнко [3], а також наукові статті, авторами яких є М. Мальований [6; 7], Р. Пінчук, О. Письменна [10], Г. Пріб [12], О. Сороківська [16] та інші.

Проте питання реінтеграції ветеранів залишаються малодослідженими. В основному, оприлюднюються матеріали соціологічних опитувань або методичні посібники з реалізації різних аспектів зазначеного процесу. Серед теоретичних доробок варто зазначити дисертаційну роботу Т. Захаріної (Коленіченко), в якій досліджуються теоретико-методичні засади соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни [4], та статті цієї науковиці. Соціальну



реінтеграцію автор розглядає як системну діяльність відповідних соціальних інститутів і інституцій, які сприяють процесу входження ветерана гібридної війни в сучасний соціум [5, с. 50].

На даний час основними джерелами з питань організації підтримки ветеранів війни залишаються вітчизняні законодавчі та підзаконні акти. Соціальний статус ветеранів війни та гарантії їхнього соціального захисту врегульовані спеціальним Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», який був прийнятий ще у 1993 році і зі значною кількістю змін і доповнень діє до сьогодні. За цей час зміни до закону вносилися майже сто разів, з них більше половини – починаючи з 2014 року [13], що вказує на посилення актуальності та державної уваги до предметного поля цього закону.

Дослідження стану державної системи забезпечення прав ветеранів періодично проводяться аналітичними групами різноманітних громадських інституцій [1; 2; 11]. Саме ця частина досліджень найбільш динамічна, проводиться регулярно і містить найсучасніші дані.

Мета статті полягає у визначенні напрямів та проблем забезпечення реінтеграції ветеранів війни в Україні.

Результати дослідження. За даними Міністерства у справах ветеранів України, на початок 2022 року в країні нараховувалося майже 500 тисяч учасників бойових дій, а на сьогодні вже зареєстровано 1,2 млн ветеранів, кількість яких, із зрозумілих причин, постійно зростає. За підрахунками міністерства, ця цифра може збільшитися до 5-6 млн осіб, якщо врахувати і членів сімей ветеранів. При цьому лише 10-15% учасників бойових дій будуть виходити на пенсію після повернення з війни, а більше половини матиме потребу у працевлаштуванні. Тому у матеріалах робочої групи «Захист прав ветеранів» у рамках Проєкту Плану відновлення України визначаються дві взаємопов'язані цілі: забезпечення системи соціальної підтримки ветеранів, що допоможе їм після закінчення служби бути реалізованими у соціально-економічному житті держави, та надання державою можливостей ветеранам безбар'єрно реалізувати свій професійний потенціал для власного розвитку та економічного розвитку держави [8].

Нагадаємо, що відповідно до законодавства, ветеранами війни вважаються особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. Отже, до ветеранів належать учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни; при цьому статус учасника бойових дій розподіляється ще на 24 додаткові категорії [13].

Починаючи з 2014 року, у практиці публічного управління й в теоретичних досліджен-

нях найбільше уваги приділялося соціальній підтримці, захисту прав та шляхам соціально-психологічної адаптації ветеранів [6; 10; 12]. Термін «адаптація» трактується тлумачним словником як пристосування до умов існування, до оточення, що не передбачає, на нашу думку, як позитивного включення суб'єкта у формування та зміну цих умов, так і активних дій «оточення» щодо його залучення. Наприкінці 2010-х років у цьому контексті поступово став використовуватися термін «реінтеграція», який має первісне значення возз'єднання того, що раніше розпалося, або поновлення особи у громадянстві у разі його втрати. Найімовірніше, це поняття було запозичено із іноземного досвіду: так, проєкт, що ще у 2019 році реалізовувався Міжнародною організацією з міграції у декількох містах Львівської області називався «Підтримка реінтеграції ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей» і мав на меті саме згуртування ветеранів й їхнє залучення до визначення та розв'язання проблем територіальних громад [17]. Ще активніше цей термін, реально отримавши якісно нове трактування, почав застосовуватися в офіційній лексиці після перейменування одного з міністерств у Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

Вважаємо, що поняття реінтеграції значно глибше і точніше відображає кінцеву мету роботи з колишніми учасниками війни, процес їх повернення до мирного життя, коли вони не просто є об'єктом турботи і впливу, а свідомим суб'єктом, який на основі набутого у найскладніших умовах особистого досвіду хоче повноцінно реалізувати себе у певних сферах суспільного, насамперед, економічного життя. Відповідно, держава і суспільство в особі органів влади і місцевого самоврядування, громадських організацій, бізнесових об'єднань, фінансових установ, освітніх закладів повинні створювати для цього сприятливі можливості, якими можна безперешкодно користуватися. Необхідність повноцінної реінтеграції ветеранів визначається тим, що вони, завдяки отриманим під час служби навичкам та позитивній репутації у суспільстві, на державному рівні вважаються стратегічним ресурсом відбудови, розвитку економіки та зміцнення безпеки України.

Втім, варто зазначити, що реінтеграція ветеранів за своєю суттю є комплексним процесом, який у нашій країні ускладнюється багатьма факторами. В Україні його необхідно реалізувати одночасно з проведенням активних бойових дій, постійними людськими і матеріальними втратами, руйнуванням критичної та соціальної інфраструктури, браком фінансових ресурсів, практичного досвіду і кваліфікованих фахівців.

Ще складнішим виявляється питання реінтеграції осіб з інвалідністю, які мають долати численні бар'єри у доступі до соціально-економічних можливостей.

Для ефективної організації процесу реінтеграції принципове значення має як вивчення багатогранного іноземного досвіду [7; 9; 11; 18] з метою адаптації його для вітчизняних умов, так і виявлення проблем, що мають люди, які повернулися з війни. Опитування ветеранів, які періодично проводяться, зокрема, Українським ветеранським фондом, засвідчило поступову зміну уявлення про ці проблеми й їхні пріоритети, що відображено у таблиці 1.

Як бачимо, у 2024 році з'являються проблеми, про які не згадувалося раніше й які відразу стають найбільш болючими: проблеми зі здоров'ям та нерозуміння з боку суспільства. Проблеми з роботою з початку рейтингу опускаються до середніх значень, а такі, як зловживання алкоголем чи наркотиками та конфлікти з близькими – взагалі, до найнижчих. Такі зміни, на наш погляд, пов'язані з певною активізацією на всіх рівнях діяльності з реінтеграції ветеранів. Проте важливими для останніх залишаються психологічні труднощі, що актуалізує інтенсифікацію роботи різноманітних психологічних служб та вдосконалення підходів до організації їх діяльності, а також формування у всіх верств населення та категорій службовців шанобливого, турботливого, вдячного відношення до захисників.

Отже, кожен з учасників бойових дій має власне коло проблем, для вирішення яких потрібна кваліфікована допомога. Опитування засвідчили, що ветеранам бракує інформації про свої права та спрямовані на їх реалізацію державні програми, суттєвою перешкодою називалася бюрократія в органах виконавчої влади. Зросла кількість негативних оцінок виконання

державою своїх зобов'язань перед ветеранами. Зокрема, за даними 2024 року, більше половини опитаних (55,32%) негативно оцінюють ефективність діяльності профільних державних інституцій щодо підтримки ветеранів у їхньому професійному та кар'єрному розвитку.

Втім, аналіз державної політики щодо ветеранів війни в Україні свідчить про суттєве зростання уваги суспільства та держави до зазначених проблем, помітними є прагнення створити інституційне (правове та організаційне) забезпечення, а також поступовий перехід від соціального захисту до створення умов для реінтеграції учасників бойових дій, що знаходить відображення у реформі підтримки ветеранів. Як зазначається на урядовому порталі, вона передбачає запровадження комплексного підходу щодо удосконалення сфери соціального захисту ветеранів війни та впровадження нових механізмів і підходів з метою вирішення їх основних проблем [15]. Відповідно, задекларовано та реалізується прагнення створити вертикаль органів виконавчої влади для роботи з ветеранами. Це логічно, оскільки мова йде, насамперед, про зобов'язання держави.

Роботою з ветеранами в Україні на даний час займаються 22 центральні органи виконавчої влади, що постійно критикується ветеранськими організаціями як приклад бюрократизації та хаотичності існуючої системи. Втім, реформа системи роботи з ветеранами відбувається паралельно з посиленням децентралізації. Передача функцій органів державної виконавчої влади в колишніх районах органам місцевого самоврядування територіальних громад стосується й реалізації соціальних завдань. Тому створення нових державних структур, визначення їх функцій та уточнення функцій діючих органів публічної адміністрації вимагає сьогодні зростаючої уваги до можливостей

Таблиця 1 – Рейтинг проблем, що турбують ветеранів війни, за даними соціологічних опитувань

Проблема	Опитування 2023 року		Опитування 2024 року	
	Відсоток відповідей	Місце у рейтингу	Відсоток відповідей	Місце у Рейтингу
Відсутність роботи або труднощі з її пошуком	77,5	1	39,4	5
Зловживання алкоголем чи наркотиками	72,8	2	8,45	8
Конфлікти з близькими, родиною	69,4	3	20,77	7
Психологічні труднощі, спроби самогубства	39,8	4	50,57	3
Допомога родині	33,2	5	-	-
Порушення законів, участь в злочинності	30,8	6	-	-
Проблеми із фізичним здоров'ям	-	-	63,61	1
Нерозуміння з боку суспільства	-	-	63,32	2
Проблеми з оформленням соціальних пільг	-	-	42,26	4
Труднощі з отриманням медичної допомоги	-	-	29,8	6

Джерело: складено авторами на основі даних [1; 11]

органів державної влади та органів місцевого самоврядування, насамперед, економічних, та відповідної координації дій. Отже, мова має йти про розмежування повноважень та чітке розуміння джерел та призначення ресурсів. Замість вертикалі, на нашу думку, має бути складна управлінська структура, яка включає й органи місцевого самоврядування.

У грудні 2018 року в Україні було створено Міністерство у справах ветеранів (Мінветеранів) як головний орган в системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни. Дещо пізніше, у 2020 році одним з пріоритетів діяльності цього міністерства було задекларовано саме реінтеграцію ветеранів у суспільство, для чого було визначено ряд завдань (правовий супровід, соціальна адаптація, психологічна підтримка, сприяння професійній діяльності чи започаткуванню бізнесу, допомога у вирішенні особистих та побутових проблем). При міністерстві функціонує низка громадських інституцій: Громадська рада, Рада родин загиблих, Рада ветеранів України, у сфері його управління у липні 2021 року була створена бюджетна установа «Український ветеранський фонд».

У середині 2023 року, за рішенням Кабінету Міністрів України, було ліквідовано територіальні підрозділи Мінветеранів, натомість в обласних військових адміністраціях планувалося утворення самостійних структурних підрозділів з питань ветеранської політики. Як результат, на середину 2024 року такі підрозділи (з дещо різними назвами) було створено у менш, ніж половині областей. Варто зазначити, що у двох з них – Полтавській і Сумській – у назві підрозділів залишився термін «реінтеграція». Одночасно, у жовтні 2023 року Мінветеранів підписало Меморандум про співпрацю з Асоціацією об'єднаних територіальних громад, спрямований на формування у різних управлінських структурах єдиного комплексного підходу до розроблення та впровадження системи органічного переходу військовослужбовців від військової кар'єри до цивільного життя.

Серед рекомендацій, що висловлюються ветеранами під час опитувань, слід відзначити організацію навчання фахівців, які працюватимуть з ветеранами, аби глибше ознайомити службовців з потребами й правами ветеранів та прищепити їм навички ненасильницького спілкування. Відповіддю на це стала спроба Мінветеранів реалізувати експериментальний проєкт із запровадження в практичну діяльність інституту помічника ветерана, який мав стати провідником державної ветеранської політики у територіальних громадах. Цей проєкт із серед-

ни 2023 року послідовно втілювався у пілотних регіонах, на кінець року їх було десять. На конкурс на 550 посад у рамках експерименту було подано понад 570 заяв. Після конкурсного відбору переможці мали проходити навчання за спеціально створеними програмами. Загалом, планувалося набрати 15 тис. помічників.

Утім, для успішної реалізації проєкту потрібно було комплексно вирішити ряд питань: проблему фінансування територіальними громадами роботи помічників ветеранів; проблему підбору кадрів (гасло «рівний-рівному» передбачало відбір кандидатів лише з числа ветеранів та членів їх сімей, але при наявності сертифікату на перепідготовку); проблему розміщення новостворених сервісних офісів та їхнього матеріального забезпечення тощо. Отже, на підставі аналізу ходу експерименту було прийнято рішення його завершити, натомість у березні 2024 року Мінветеранів оприлюднило для громадського обговорення проєкт професійного стандарту «Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб», який згодом було затверджено [14].

На даний час відбувається погодження умов запровадження такої посади, на оновлений проєкт у державному бюджеті на 2024 рік закладено 3,2 млрд грн. Для нашої держави це значні кошти, тому варто пригадати, що в Україні і досі функціонує система безоплатної правничої допомоги (БПД). З 2011 року ця система включала Координаційний центр, регіональні та місцеві центри, бюро (у кожному з тодішніх районів), було налагоджено взаємодію з територіальними громадами. При цьому, ветерани та члени їх сімей входять до числа пільгових категорій населення, що надає їм право не лише на правові консультації у фахівців цієї системи (більшість з яких мають юридичну освіту), а й на безкоштовну допомогу адвокатів.

Проте з початку 2020 років відбувалося суттєве реформування системи БПД із зменшення кількості функціонуючих підрозділів, скороченням правороз'яснювальних завдань тощо, що, на наш погляд, суперечить меті функціонування цієї системи, її реальному потенціалу, заслуженому авторитету та довірі. Використання інтелектуальних можливостей системи безоплатної правничої допомоги, її інфраструктури, напрацьованих контактів з територіальними громадами, безумовно, сприяло б становленню сервісів з реінтеграції ветеранів війни.

Не підлягає сумніву, що, незважаючи на необхідність запровадження різноманітних пільг, допомог та інших форм матеріальної підтримки ветеранів, їх реінтеграція, насамперед, передбачає власну активну участь в економічному житті країни, забезпечення фінансової

самодостатності й незалежності ветеранів та їхніх родин. У цьому плані найбільш важливими є проблеми працевлаштування і пов'язані з ними питання перекваліфікації, навчання, можливостей заснування власного бізнесу, наявності фінансових ресурсів й знань для цього. Вищезгадані опитування, проведені Українським ветеранським фондом, виявили, що на початок 2024 року майже 31% респондентів були безробітними, 12% мали власний бізнес, одночасно, 50% хотіли б його мати [1]. За іншим дослідженням, більше 60% ветеранів хотіли б мати власний бізнес, що цілком відповідає уявленню про нову якість особистості людей, які повертаються після військової служби.

Відповідно до зазначеного опитування, до 35% респондентів різних категорій (ветерани, діючі військовослужбовці) схиляються на користь найманої праці (в тому числі повернення на попереднє місце роботи), проте турбуються щодо браку знань й втрати навичок та необізнаності щодо існуючих державних програм навчання й перепідготовки. Насправді, для ефективного працевлаштування ветерани на даний час можуть скористатися багатьма можливостями щодо навчання і перекваліфікації, які їм надають установи Державної служби зайнятості (ДСЗ), заклади вищої освіти, громадські організації. Зокрема, низка сертифікованих програм навчання ветеранів затверджена Національним агентством України з питань державної служби і реалізуються університетами самостійно чи спільно з громадськими організаціями. З вересня 2023 року стартував експериментальний урядовий проєкт безкоштовного професійного навчання для інвалідів війни при Центрах професійно-технічної освіти ДСЗ. У 2024 році у закладах освіти ДСЗ пропонувалася можливість вибору підготовки з 95 сучасних професій за 365 освітніми програмами. Український ветеранський фонд спільно з Національною енергетичною компанією «Укренерго» реалізує проєкт з навчання та працевлаштування для ветеранів та членів їхніх родин «Разом». Адміністрація м. Київ спільно з іноземними ІТ-компаніями організувала навчальні ІТ-курси для ветеранів з перспективою влаштування на роботу в ці компанії. У сьомі областях України впроваджується проєкт «Реінтеграція ветеранів та ветеранок війни через створення освітніх можливостей», який здійснюється за фінансової підтримки Федерального Міністерства закордонних справ Німеччини. Зокрема, у Полтавській області реалізуються одинадцять безоплатних освітніх курсів для підвищення рівня спеціальних знань та соціального відновлення ветеранів.

Таким чином, проблема, на нашу думку, полягає не у відсутності можливостей навчатися

і працевлаштовуватися, а у недостатній інформованості щодо них, а також, на що вказують і учасники опитувань, формування у деякої частини ветеранів утриманських настроїв, коли сума пільг, допомог і пенсій здається достатньою для скромного життя.

Аналогічна ситуація складається із започаткуванням власної справи. На даний час значна кількість державних і неурядових організацій, іноземних фондів пропонують програми отримання грантів на відкриття та розвиток малого бізнесу, а також фінансову підтримку для самозайнятих осіб. Інформація про такі гранти, як правило, широко поширюється. Як приклад, можна навести найбільш відому інформаційну систему для надання державних послуг «Дія», через яку ветерани та їхні дружини/чоловіки можуть отримати до 1 млн грн. Партнерами програми є Програма реінтеграції ветеранів (IREX), ГО «Простір можливостей», KSE Graduate Business School, Асоціація підприємців – ветеранів АТО, Державний центр зайнятості, які супроводжують процес отримання грантів, надаючи консультативні, освітні та інші послуги. Отримати безповоротну фінансову допомогу на різні суми у залежності від статусу апліканта можна і через Державну службу зайнятості у рамках програми «Робота».

В Українському ветеранському фонді, який фінансується державою, ветерани, а також родини полеглих захисників можуть отримати від 500 тис. до 1,5 млн грн на зазначені цілі у рамках програми #Варто, що відбувається у конкурсному форматі. Крім того, фонд запровадив програму мікрокредитування ФОПів та самозайнятих осіб, у рамках якої відбувається відшкодування 20 тис. грн, витрачених на ведення власної справи. Програма розрахована на 500 заявників і користується популярністю серед ветеранів та членів їх родин.

Долучаються до створення сприятливих умов для економічної реінтеграції учасників війни і фінансові установи на чолі з Національним банком України, який у Національній стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року виділив ветеранів як окрему цільову групу.

Окремого осмислення потребує проблематика безбар'єрності, важливість якої усвідомлюється на державному рівні, про що свідчить схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року та утворення Ради безбар'єрності для розгляду питань про заходи для людей з інвалідністю, кількість яких в Україні за роки війни збільшилася на 300 тисяч осіб.

Центральними державними інституціями здійснюється низка проєктів в рамках забезпечення безбар'єрності: Міністерство соціаль-

ної політики реалізує два проекти: вдосконалення системи забезпечення допоміжними засобами реабілітації та послуга раннього втручання; Міністерство юстиції розвиває складові безбар'єрності у системі безоплатної правничої допомоги; від Національного банку України пропонується проект «Безбар'єрний та інклюзивний фінансовий сектор». У рамках ініціативи Олени Зеленської «Без бар'єрів» створено віртуальний Довідник безбар'єрності з відповідями і порадами щодо безлічі питань, що можуть виникати при наданні послуг людям з інвалідністю та безпосередньому спілкуванні з ними.

Утім, коли ми говоримо про реінтеграцію ветеранів війни, бар'єри слід трактувати у значно ширшому розумінні, ніж просто формування життєвого простору, комфортного для людей з інвалідністю. Бар'єри – це те, що свідомо чи несвідомо стоїть на шляху включення ветеранів у мирне життя, що заважає їм скористатися наявними можливостями й відчутти себе повноцінною частиною суспільства, яке швидко і неухильно змінюється. Нерідко такі бар'єри є не лише зовнішніми, а й внутрішніми, створеними самим людьми внаслідок незнання, стереотипів та упереджень. Отже, мова повинна йти не лише про фізичні бар'єри, що заважають вільно пересуватися, а і про інформаційні – що стоять на заваді отриманню повної та коректної інформації; правові – застарілі норми, що несправедливо, з сучасної точки зору, обмежують права й можливості певних категорій людей; економічні – неможливість з певних причин працевлаштуватися, відсутність стартового капіталу для започаткування бізнесу та знань для ведення такої діяльності; нарешті, психологічні, що тісно пов'язані з певною особистістю і для свого подолання потребують індивідуального підходу.

Висновки. Питання реінтеграції ветеранів постали в Україні з 2014 року і надзвичайно актуалізувалися з початком повномасштабної війни. Нові підходи до взаємодії держави і суспільства з колишніми учасниками бойових дій знайшли відображення у реформуванні державної ветеранської політики, коли ветерани розглядаються не лише як об'єкти турботи і захисту, а і як активні учасники процесу їхнього входження у середовище, яке динамічно змінюється і не завжди є сприятливим. Утім, воно об'єктивно потребує входження до нього людей, котрі отримали надзвичайний досвід, набули нових якостей і повинні розглядатися як один з найважливіших ресурсів відновлення і розбудови країни.

Проведене дослідження засвідчило прагнення українських законодавців створити інституційне забезпечення процесу реінтеграції ветеранів шляхом створення вертикалі спеціальних органів виконавчої влади – від центрального до районного рівня, до якої ми пропонуємо залучення органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства. Втім, експеримент із запровадження інституту помічників ветерана виявив безсистемність трансформацій, що проводяться. Натомість, в Україні сформовано достатньо різноманітні та доступні економічні можливості реінтеграції ветеранів, що включають сприяння працевлаштуванню, навчання та перекваліфікацію, фінансову допомогу для відкриття та ведення власної справи, заходи з підвищення фінансової обізнаності. Тому у подальших наукових розробках варто зосередити увагу на більш докладному дослідженні економічних засад процесу реінтеграції, зосереджуючи увагу на ефективності заходів, що зараз здійснюються державними та недержавними інституціями.

Бібліографічний список:

1. Актуальні проблеми та бачення можливостей для кар'єрного і професійного зростання ветеранів. *Український ветеранський фонд* : веб-сайт. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/aktualni-potreby-ta-bachennia-mozhlyvostey-dlia-kar-ierno-ho-i-profesiynoho-zrostannia-veteraniv/>
2. Біла книга. Аналіз системи державної підтримки ветеранів та їхніх сімей в Україні. *Юридична сотня* : веб-сайт. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Bila-Knyga-Legal100.pdf>
3. Гордієнко Є.П. Механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні : дис. ... д-ра філ. : 281. Харків, 2021. 296 с.
4. Захаріна Т.І. Теоретико-методичні засади соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни у закладах вищої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Київ, 2024. 672 с.
5. Коленіченко Т.І. Соціально-психологічні детермінанти соціальної реінтеграції ветеранів гібридної війни в умовах сучасного соціуму. *Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка*. 2022. Том 173. № 17. С. 48–53.
6. Мальований М.І., Улянич Ю.В., Підлубна О.Д. Професійна та соціальна адаптація військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей в Україні. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2022. Вип. 101(2). С. 197–207.
7. Мальований М.І., Улянич Ю.В. Зарубіжний досвід професійної та соціальної адаптації військових. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2023. № 3-4 (86-87). С. 38–47.
8. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Проект Плану відновлення України. *Кабінет Міністрів України*: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/protection-of-the%20rights-of-war-veterans.pdf>.

9. Освіта, робота, житло: три ключові елементи підтримки ветеранів США. *MILITARNYJ*: веб-сайт. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/osvita-robota-zhytlo-try-klyuchovi-elementy-pidtrymky-veteraniv-ssha/>
10. Пінчук Р.С., Письменна О.П. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Право*. 2019. Т. 1. Вип. 58. С. 168–172.
11. Потреби ветеранів 2023. Січень – квітень 2023р. *Український ветеранський фонд*: веб-сайт. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023/>
12. Пріб Г.А., Бебеза Л.Є., Раєвська Я.М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців/ветеранів: проблематика вивчення. *Габітус*. 2022. Вип. 35. С. 159–163.
13. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
14. Професійний стандарт «Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб». *Реєстр кваліфікацій*: веб-сайт. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/604-profesijnij_standart_10_04_2024_do_nakazu_111.pdf
15. Реформа підтримки ветеранів. *Урядовий портал*: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/bezpeka-ta-oborona/reforma-pidtrimki-veteraniv>
16. Сороківська О.А., Мосій О.Б., Кужда Т.І. Відкриття власної справи як шлях соціально-економічної адаптації ветеранів АТО. *Інноваційна економіка*. 2017. № 5-6. С. 139–145.
17. У 5 містах Львівщини почали працювати над проектами, які розвиватимуть громаду та реінтегруватимуть ветеранів конфлікту. *Громадська організація «СТАН»*: веб-сайт. URL: <https://stan.org.ua/>
18. Kolenichenko T., Nahorna N., Maksom K., Mekshun A., Sylva T. The global and Ukrainian experience of social reintegration of hybrid war veterans in the modern society conditions. *AD ALTA*. 2021. № 11. Вип. 2. С. 77–83.

References:

1. Aktualni problemy ta bachennia mozhlyvostei dlia kariernoho i profesiinoho zrostannia. Ukrainyskyi veteranskyi fond [Actual problems and vision of opportunities for career and professional growth of veterans. Ukrainian Veterans Fund]. Available at: <https://veteranfund.com.ua/analytics/aktualni-potreby-ta-bachennia-mozhlyvostey-dlia-kar-iernoho-i-profesijnoho-zrostannia-veteraniv/>
2. Bila knyha. Analiz systemy derzhavnoi pidtrymky veteraniv ta yikhnikh simei v Ukraini. Yurydychna sotnia [White book. Analysis of the state support system for veterans and their families in Ukraine. Legal hundred]. Available at: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Bila-Knyga-Legal100.pdf>
3. Hordiienko Ye. P. (2021) *Mekhanizmy realizatsii derzhavnoi polityky sotsialnoho zakhystu uchastnykiv boiovykh dii v Ukraini* [Mechanisms of implementation of the state policy of social protection of combatants in Ukraine]: dys. ... PhD : 281 p. Kharkiv. (in Ukrainian)
4. Zakharina T. I. (2024) *Teoretyko-metodychni zasady sotsialnoi reintehratsii veteraniv rosiisko-ukrainskoi viiny u zakladakh vyshchoi osvity* [Theoretical and methodological principles of social reintegration of veterans of the Russian-Ukrainian war in institutions of higher education]: dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.05. Kyiv. (in Ukrainian)
5. Kolenichenko T. I. (2022) *Sotsialno-psykholohichni determinanty sotsialnoi reintehratsii veteraniv hibrydnoi viiny v umovakh suchasnoho sotsiumu* [Socio-psychological determinants of social reintegration of hybrid war veterans in the conditions of modern society]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Chernihivskiy kolehium" imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the Chernihiv Collegium National University named after T. G. Shevchenko*, vol. 173, no. 17, pp. 48–53. (in Ukrainian)
6. Malovanyi M. I., Ulianych Yu. V., Pidlubna O. D. (2022) *Profesiina ta sotsialna adaptatsiia viiskovosluzhbovtiv, veteraniv ta chleniv yikhnikh simei v Ukraini* [Professional and social adaptation of servicemen, veterans and their family members in Ukraine.]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskooho natsionalnoho universytetu sadivnytstva – Collection of scientific works of the Uman National University of Horticulture*, vol. 101(2), pp. 197–207. (in Ukrainian)
7. Malovanyi M. I., Ulianych Yu. V. (2023) *Zarubizhnyi dosvid profesiinoi ta sotsialnoi adaptatsii viiskovykh* [Foreign experience of professional and social adaptation of military personnel]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Herald of socio-economic research*, no. 3-4 (86-87), pp. 38–47. (in Ukrainian)
8. *Natsionalna rada z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny*. Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy. Kabinet Ministriv Ukrainy [National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War. Project of the Recovery Plan of Ukraine. Cabinet of Ministers of Ukraine]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/protection-of-the%20rights-of-war-veterans.pdf>
9. Освіта, робота, житло: три ключові елементи підтримки ветеранів США. *MILITARNYJ* [Education, jobs, housing: the three key elements of supporting US veterans. MILITARY]. Available at: <https://mil.in.ua/uk/blogs/osvita-robota-zhytlo-try-klyuchovi-elementy-pidtrymky-veteraniv-ssha/>
10. Pinchuk R. S., Pysmenna O. P. (2019) *Pravovy zakhyst uchastnykiv boiovykh dii ta veteraniv viiny* [Legal protection of combatants and war veterans]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu : seriya: Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University: series: Law*, vol. 1, no. 58, pp. 168–172. (in Ukrainian)
11. *Potreby veteraniv 2023*. Sichen – kviten 2023r. Ukrainyskyi veteranskyi fond [The needs of veterans 2023. January – April 2023. Ukrainian Veterans Fund]. Available at: <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023/>

12. Prib H. A., Beheza L. Ye., Raievska Ya. M. (2022) Sotsialno-psykhologichna adaptatsiia viiskovosluzhbovtziv/veteraniv: problematyka vyvchennia [Socio-psychological adaptation of servicemen/veterans: issues of study]. *Habitus – Habitus*, vol. 35, pp. 159–163. (in Ukrainian)
13. Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu: Zakon Ukrainy [On the status of war veterans, guarantees of their social protection: Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
14. Profesiyni standart «Fakhivets iz suprovodu veteraniv viiny ta demobilizovanykh osib». Reiestr kvalifikatsii [Professional standard "Specialist in accompanying war veterans and demobilized persons". Register of qualifications]. Available at: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/604-profesijnij_standart__10_04_2024_do_nakazu_111.pdf
15. Reforma pidtrymky veteraniv. Uriadovi portal [Reform of support for veterans. Government portal]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/bezpeka-ta-oborona/reforma-pidtrimki-veteraniv>
16. Sorokivska O. A., Mosii O. B., Kuzhda T. I. (2017) Vidkryttia vlasnoi spravy yak shliakh sotsialno-ekonomichnoi adaptatsii veteraniv ATO [Opening one's own business as a way of socio-economic adaptation of ATO veterans]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, no. 5-6, pp. 139–145. (in Ukrainian)
17. U 5 mistakh Lvivshchyny pochaly pratsiuvaty nad proektamy, yaki rozvyvatymut hromadu ta reintehruvatymut veteraniv konfliktu. Hromadska orhanizatsiia «STAN» [In 5 cities of Lviv Oblast, they started working on projects that will develop the community and reintegrate veterans of the conflict. Public organization "STAN"]. Available at: <https://stan.org.ua/>
18. Kolenichenko T., Nahorna N., Maksom K., Mekshun A., Sylva T. (2021) The global and Ukrainian experience of social reintegration of hybrid war veterans in the modern society conditions. *AD ALTA*, no. 11, vol. 2, pp. 77–83.

REINTEGRATION OF WAR VETERANS IN UKRAINE: MANAGEMENT AND ECONOMIC ASPECTS

Svitlana Yehorycheva

Doctor of Economic Sciences, Professor

National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

Mykola Lakhyzha

Doctor of Public Administration, Professor

National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

Summary. The article analyzes the managerial and economic aspects of the reintegration of war veterans in Ukraine, which became actualized with the beginning of a full-scale war. It has been proven that the process of reintegration, including all previous forms of interaction between the authorities and veterans, is broader in content and more accurately reflects the modern needs of both veterans and society. The transition of veterans to civilian life is seen as a deep personal transformation that requires the support of society, the use of significant resources, the establishment of clear legal norms and the ensuring of maximum coordination of actions in the public management of these processes. Economic, social, and psychological aspects of work with veterans remain key, but institutional, personnel, management, and other problems of the state and society arise in its process, which allows us to ascertain the complex nature of the issue being analyzed. New approaches to the interaction of the state and society with former combatants were reflected in the reform of the government veteran policy, when veterans are considered not only as objects of care and protection, but also as active participants in the process of their entry into an environment that is dynamically changing and not always is favorable. The research proved the desire of Ukrainian legislators to create institutional support for the process of reintegration of veterans by creating a vertical of special executive bodies – from the central to the district level, to which we propose the involvement of local self-government bodies and civil society institutions. However, the experiment of establishing the institute of veteran's assistants revealed the unsystematic nature of the ongoing transformations. Instead, in Ukraine, sufficiently diverse and affordable economic opportunities for the reintegration of veterans have been formed, which include employment assistance, training and retraining, financial assistance for opening and running one's own business, measures to increase financial awareness. The authors proposed an extended interpretation of barrier-freeness in the field of reintegration of veterans.

Keywords: war veterans, reintegration, institutional support, economic measures, public administration, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2024